

Ei joko–tai vaan sekä–että

LEHTONEN, MIKKO (2014). *Maa-ilma. Materialisti-*

sen kulttuuriteorian lähtökohtia. 432 s. Vastapaino, Tampere.

Käännäpä litteän nauhan toinen pää ympäri ja liitä nauhan päät yhteen. Syntyy kappale, josta ei pysty sanomaan, kumpi sen puolista on ulko- ja kumpi sisäpuoli. Tämä saksalaisen matemaatikon August Ferdinand Möbiuksen mukaan nimetty nauha kiteyttää kansikuvana mediakulttuurin professori Mikko Lehtosen tuoreen teoksen johtoajatuksen: miten luonto punoutuu kulttuuriin ja reaalin symboliseen. Ne ovat yhdessä enemmän kuin erikseen, eikä eri puolia voi erottaa. Siksi teoksen pääotsikossakin kahta elementtiä, maata ja ilmaa, yhdistää pitkä ajatusviiva lyhyen tavuviivan sijaan.

Lehtonen tarkastelee kriittisesti kulttuuria koskevia teorioita, joissa irrotetaan toisistaan luonto ja kulttuuri, ruumis ja henki sekä käytännöt ja symbolit. Hän ehdottaa, että erottelun sijaan näitä tarkasteltaisiin saman kokonaisuuden eri ulottuvuuksina, jotka muuntuvat koko

ajan toisikseen, kuten Möbiuksen nauhan puolet. Lehtonen purkaa itsestäänselvyyksiä ristivalottamalla kutakin teemaa useista näkökulmista. Hänen todistelunsa kehittyvä luku luvulta monitieteisesti nojautuen etenkin antropologisti Tim Ingoldiin, kulttuurimaantieteilijä Nigel Thriftiin ja filosofi Karen Baradiin.

Uppouduin teokseen hitaana lomalukemisena. Verkkinen lukurytmi sopi hyvin teoriapohjaltaan tuhdille kirjalle, jonka kehittelyn Lehtonen kertoo vieneen kymmenisen vuotta. Kirjoittaja purkaa ruumiin ja hengen sekä toiminnan ja merkitysten kahtiajakoja 380 sivun verran, ja kirjallisuuslähteitä on pitkälti yli 600. Painava kulttuuriteoreettinen puheenvuoro on kirjoitettu akateemisten konventioiden mukaisesti, mutta soveltuu kaikille, jotka ovat uteliaita ja avoimia maailman ilmiöille. Vaikka keskustelu liikkuu abstraktilla tasolla, Lehtonen on ripotellut mukaan esimerkkejä arkielämästä kiinnostavina yksityiskohtina. Kuka on esimerkiksi tullut ajatelleksi, miten ihmisen kaksijalkaisuus ja pystyasento ovat johtaneet elekielen ja edelleen sanallisen kielen kehitty-

miseen? Tai miten kengistä on hyötyä liikkumisen kanalta, mutta samalla ne rajoittavat jalkapohjien käyttöä tuntoelimiin?

Teos koostuu neljästä osiosta, joiden nimet ovat maailmaa syleilevästi ”Maa”, ”Ihmiset”, ”Suhteet” ja ”Ilma”. Ensimmäisessä osiossa Lehtonen tarkastelee ihmistä olentona, joka ei ole silkkaa tietoisuutta vaan samalla ajatteleva ruumis. Ihmlajin tunnusomaisena piirteenä ja yhdysiteenä lajitovereiden kesken pidetään yleensä kieltä. Se on näkökulma, josta käsin maailmaa koetaan ja merkityksellistetään. Ihmiset ovat jatkuvassa kanssakäymisessä luonnon ja toistensa kanssa symbolisten esitysten välityksellä. Niiden luonne vain on muuttunut: eleet ja kasvottainen puhe ovat vaihtuneet kirjoitukseksi ja kuviksi sitä mukaa kuin kirjapainotaito on kehittynyt. Samalla ilmaisu on erkaantunut tuotantoyhteydestä, symbolit ovat tulleet esineiksi, ja yhteisöt ovat oppineet uuintamaan itseään symbolisten järjestelmien kautta. Niinpä artefaktien materiaalisuutta ei voi enää pelkistää vain esineellisyydeksi, vaan se on osa ihmisten välistä kanssakäymistä.

Luonto ja kulttuuri ovat länsimaisen ajattelun mutkikkaimpia käsitteitä. Ne esitetään usein vastinpareina ja vastakohtina, vaikka ne nivelyvät toisiinsa. *Kulttuuri*-sanakin on johdettu luonnosta: sen juurena on latinankielinen sana *viljellä* – myöhemmin merkitys on vain laajentunut tarkoittamaan myös hengen viljelyä, sivistystä. Vaikka ihminen on siirtynyt pois luonnontilasta, suhde luontoon näkyy vaikkapa siinä, miten tiettyjä ominaisuuksia kuvataan eläinten avulla: pahimmillaan ihmiset ovat kuin susia, sikoja, rotia tai koiria. Lehtonen avaa kiinnostavasti muidenkin sanojen taustaa kertoen mistä sanat ovat peräisin ja millaisia merkitysvivahteita niihin liittyy. Esimerkiksi *refleksiivisyys* juontuu klassisen latinan sanasta, joka tarkoittaa taaksepäin taipumista. Lehtonen avaa monelta kantilta myös *affektiivisuuden* käsitettä, joka on ollut tärkeä osa tieteellistä keskustelua kulttuurisen käänteen jälkeen. Tunteet, emootiot ja mielialat ovat mutkikkaita ilmiöitä, joita on vaikea palauttaa enempää biologiaan kuin kulttuuriin.

Ruumis mahdollistaa sen, että ihmiset voivat olla aktiivisia maailmassa; ihmetellä ja selittää maailmaa. Ihmisten ajattelu ei ole aina tietoista, eikä kaikkea inhimillistä toimintaa voi kuvata sanoin. Itse asiassa suuri osa ihmisten toimista on ruumiillisia ja aistillisia pikemmin kuin kielellisiä. Esimerkiksi tanssija on oman liikkeensä sisällä eikä ajattele tietoisesti askelkuvioita. Ajatus moineudesta toistuu kirjassa kauttaaltaan, ja tätä kuvaamaan Lehtonen käyttää osuvia vertauksia. Hän esimerkiksi vertaa yrityksiä määrittellä *ihminen* sipulin kuorimiseen. On uskomaton määrä kerroksia, toinen toisensa perään – eikä ydintä tule.

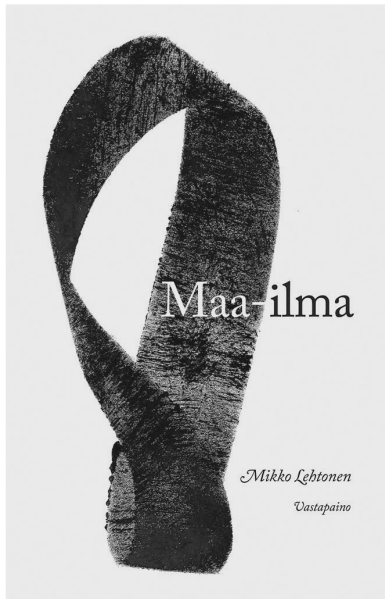
Lehtonen kritisoi erityisesti kartesiolaista näkemystä, jossa kokemusten ruumiilliset ja affektiiviset ulottuvuu-

det on pyritty tukahduttamaan. René Descartesin mukaan havaitseminen jaetaan fyysiseen ja kulttuuriseen puoleen. Ihmiset ovat jonkinlaisia tietoisuuden jalustoja, joita ruumis erottaa muusta maailmasta. Vaikka ihmiset ovat varsinkin visuaalisesti havaitsevia olentoja, kartesiolaisten ajattelun lähtökohtana on abstrahoitu tietoisuus eikä havaitseva ja toimiva ihminen. Useiden lähteiden tukemana Lehtonen argumentoi kartesiolaista kapeaa ihmiskuvaa vastaan: ihmiset eivät koe maailmaa asiantiloina vaan toimintamahdollisuuksina. He eivät pelkästään ole olemassa, vaan aistivat ja toimivat maailmassa.

Kirjan kolmannen osion, ”Suhteiden”, näkökulma tulee lähinnä sosiologiasta. Lehtonen käsittelee erityisesti valtasuhteita ja vapautta. Vaikka ihmiset näkevät maailman toimintamahdollisuuksina ja voivat pitkälti asettaa päämääränsä itse, on asioita, jotka rajoittavat toimintavapautta. Nykyisissä länsimaissa valtasuhteet rakentuvat lähinnä normittamisen kautta, ei ääneen lausuen tai käskien. Normeiksi asetetut mittapuut vain vievät ihmiset valvomaan omaa käyttäytymistään. Erityisen kiinnostavia ovat kirjoittajan pohdinnat ajan rytmyisyydestä ja ajan yhdistämisestä tilaan tai käsitteeseen tilasta. Doreen Massey’n sanomaan yhtyen Lehtonen näkee tilan ulottuvuutena, jossa risteilee monia tarinoita, prosesseja ja olentoja.

Teos on syntynyt myös tyytymättömyydestä. Neljännessä osiossa Lehtonen vaihtaa näkökulmaa vielä kerran ja ottaa osaa ajankohtaiseen keskusteluun tutkimuksesta ja yliopistoista. Akateeminen tutkimus on hänen mielestään tärkeä osa inhimillistä tiedontuotantoa, ja teoria on keino päästä eteenpäin maailman ymmärtämisessä. Kuitenkin tutkijoiden tärkein resurssi, eli aika, on silvottu. Kun tulokset näyttävät pisteinä ja riveinä ansioluettelossa, yliopiston rooli kriittisenä ajatushautomona katoaa ja tutkijoiden pitkäjänteinen kehittytyö jää taloudellisten tavoitteiden varjoon. Lehtonen oma ajattelu ja tutkimus sijoittuvat media- ja kulttuuritutkimuksen kenttään. Niissä teoria asettuu hedelmälliseen hankausuhteeseen arkiten käyttäjien kanssa. Tällä perusteella Lehtonen nimittää kulttuuritutkimusta osuvasti ”likaiseksi”, Stuart Hallia siteeraaten.

Kun Lehtonen alkoi hahmotella kirjaansa kymmenisen vuotta sitten, vain otsikko oli heti valmiina. Sen jälkeen kirjoittaminen on ollut löytämistä: ”ymmärrys kehittyy kun ryhtyy toimeen” (s. 7). Teoksen syntyprosessi vastaa siis sitä, miten ihmiset rakentavat elämänsä sitä mukaa kuin he sitä elävät, jatkaen eteenpäin aiempien kokemustensa pohjalta. Puheenvuoromainen teos ei tavoittele lopullisia vastauksia, vaan herättää ajattelemaan ja johtaa uusiin kysymyksiin. Vaikka Lehtonen myllyttää samaa teemaa eri puolilta, teksti ei toista itseään juuri lainkaan. Pienet kapiteeliotsikot kunkin kappaleen alussa jäsentävät hauskaasti suoraa tekstiä ja kuiskaavat, mihin tuleva tekstijakso liittyy. Lyhyissä alaviiteissä kirjoittaja

ennakoi tulevaa tai muistuttaa aiemmin kertomastaan. Osa alaviitteistä on niin runsaita, ettei niihin ei uskalla uppoutua, jottei varsinaisen tekstin sisältöajatus karkaisi. Pitkiin syventäviin lisätietoihin kannattaakin paneutua rauhassa uudelleen.

Tätä ei voi sulattaa kerralla. Tuhti mutta helposti lähestyttävä opus määrittäytykin osin käsikirjaksi, joka joh-

dattaa lukijan monien alkuperäisteosten äärelle. Näiden teosten tuella Lehtonen onnistuu tehtävässään saada lukija näkemään asiat eri näkökulmista.

SILJA NIKULA
*Taiteiden tiedekunta,
Lapin yliopisto*